

Er det til barnets beste å spesialisere dommere til å behandle straffesaker med ungdom i Norges domstoler?

Åsa Gjesdal Bech, tingrettsdommer i Oslo tingrett.

Abstract

I Norge er det ikke egne domstoler eller dommere som behandler straffesaker med mindreårige (U18-saker). Barnekomiteen har i General Comment no. 24 anbefalt spesialiserte domstoler, dommere, aktører og forsvarere i U18-saker. Spørsmålet er om det vil være til ungdommens beste i Norge at dommere spesialiseres, eller kan formålene i barnekonvensjonen artikkel 40 1. oppnås på andre måter? Oslo tingrett er den domstolen som behandler det store flertall av U18-saker i Norge. Forfatteren har undersøkt alle U18-saker fra Oslo tingrett i 2021, og samlet funnene i publikasjonen *Analyse av U18-saker avsagt i Oslo tingrett i 2021*. På bakgrunn av noen av funnene i undersøkelsen drøftes behovet for spesialisering av dommere i straffesaker med mindreårige i Norge. Undersøkelsen viser at kvaliteten i domstolsbehandlingen av sakene er jevnt over god, og har blitt bedre etter at det er innført egne maler og systemer for behandlingen av sakene i Oslo tingrett. Hovedutfordringen i sakene er at det tar for lang tid fra det straffbare forholdet begås til dom er iverksatt og at lovverket er uklart, samt at straffereaksjonene i U18-saker er lite effektive. Spesialisering av dommere bør tilstrebes, så fremt det ikke går på bekostning av saksbehandlingstiden. Det bør i tillegg satses på økt kompetanse hos alle dommere om sakstypen.

1. Systemet for behandling av straffesaker mot barn i Norge

Dette essay omhandler saker der lovbyteren var mellom 15 og 18 år på gjerningstidspunktet. Den straffbare lavalder i Norge er 15 år.¹ Det gjelder ingen særregler for lovbytere mellom 18 og 22 år i Norge. Det er utfordrende å få fullstendig oversikt over regelverket som regulerer rettsstillingen til mindreårige som kommer i konflikt med loven. Regelverket er spredt i straffeloven, vegtrafikkloven, straffeprosessloven, domstolloven, vergemålsloven,

1. Straffeloven § 20

konfliktrådsloven, straffegjennomføringsloven, politiregisterloven, barnevernsloven, utlendingsloven og statsborgerloven. I tillegg må norsk internrett tolkes i lys av den europeiske menneskerettighetskonvensjon og barnekonvensjonen.

Det er egne regler for straffutmåling og noen straffereaksjoner som er forbeholdt mindreårige lovbrøyttere. Lovbrøytterens alder på gjerningstidspunktet er avgjørende for valg av straffereaksjon samt lengden på denne. Det går et skarpt skille i straffutmålingen når tiltalte har fylt 18 år.² Har han blitt myndig før hovedforhandlingen avholdes, så gjelder det ingen spesielle regler for gjennomføringen av hovedforhandlingen. Har han blitt myndig når dom skal sones gjelder det heller ingen spesielle regler for straffegjennomføringen. Sakene skal prioriteres under etterforskningen og i retten.

Det store flertallet av straffesaker mot mindreårige avgjøres av påtalemyndigheten uten domstolsbehandling.³ De alvorligste sakene behandles i domstolene. Sakene der lovbrøytteren er mindreårig blir behandlet i de alminnelige domstolene, uten spesialiserte dommere.

2. Oslo tingretts særlige posisjon

Oslo tingrett er Norges største domstol og behandler over 20 % av alle straffesaker i første instans i Norge. Andelen U18-saker som behandles i Oslo tingrett er enda høyere, og et flertall av sakene med mindreårige lovbrøyttere behandles her. Essayet bygger på Oslo-sakene.

Mindreårige lovbrøyttere har etter barnekonvensjonen artikkel 37 og 40 og i tråd med anbefalingene til FNs barnekomité i General Comment no. 24, krav på at sakene skal behandles i en atmosfære og et miljø som ikke er fremmedgjørende. Oslo tingrett har siden 2017 arbeidet systematisk for å øke kvaliteten på behandlingen av U18-sakene i tråd med disse anbefalingene. Alle dommer fra 2019, 2021, 2022 og frem til juni 2023 er gjennomgått.

I 2021 var det 77 saker med mindreårige i Oslo tingrett. Disse utgjorde 2,54 % av det totale antallet straffesaker ved domstolen. 124 tiltalte var under 18 år på tidspunktet for det straffbare forhold. I 2022 var det 93 mindreårige tiltalte i Oslo tingrett, fordelt på 58 saker. Antallet U18-saker har gjennom mange år holdt seg ganske stabilt innenfor dette spennet.

Oslo tingrett har lagt vekt på å øke dommernes kunnskap om regelverket, om fellestrekk som går igjen hos ungdommene, om anbefalt dommeradferd, om utforming av dommer på en ungdomsvennlig måte, samt tilrettelegging av domstolens lokaler. Det er utarbeidet egne rutiner, veiledere og maler for sakstypen, samt et erfaringsarkiv. Målet er at både mindreårige lovbrøyttere, mindreårige fornærmede og mindreårige vitner skal oppleve å bli

2. HR-2013-1085-A

3. Straffeprosessloven §§ 69, 70, 71 a) og kap. 20

godt ivaretatt, at de blir hørt og at sakene får et riktig utfall. Erfaringene fra domstolen deles med andre domstoler i Norge via domstolenes intranett.

U18-saker er ett av hovedsatsingsområdene til Oslo tingrett i de neste årene. Det er omfattende kontakt med aktørene i forkant av hovedforhandlingen av spesialiserte saksbehandlere og av dommeren, i tillegg til halvårlige møter med alle aktørene i straffesakskjeden i U18-saker. Alle nyansatte dommere og dommerfullmektiger i Oslo tingrett får særskilt opplæring i sakstypen.⁴ I fengslingsaker er det spesialiserte dommere som får særskilt opplæring.

Oslo tingrett har foreslått og sagt seg villig til å starte et prøveprosjekt med en «hurtigdomstol» for ungdommer, der sakene skal bli raskt behandlet med tett oppfølging av ungdommen underveis i straffegjennomføringen av spesialiserte dommere.⁵

3. Saksgangen i straffesak mot mindreårige

I de alvorligste U18-sakene tas det ut tiltale. Når tiltale er tatt ut, så sendes saken til kriminalomsorgen for at personundersøkelse for ungdom (PUM) skal utarbeides. I personundersøkelsen hentes det inn informasjon om ungdommens liv og eventuelle utfordringer, og ungdommen gis mulighet for å samtykke til straffereaksjoner i frihet. Kriminalomsorgen vurderer om siktede er egnet for en straffereaksjon i frihet og i så fall hvilken. Hvis det tas ut tiltale skal som hovedregel personundersøkelse for mindreårige innhentes jf. straffeprosessloven § 161 a. Personundersøkelse for mindreårige ble innhentet i 83 % av sakene som ble avgjort i Oslo tingrett i 2021. Etter at personundersøkelsen er utarbeidet sendes saken til retten for berømmelse av hovedforhandling. Retten settes med en fagdommer og to alminnelige meddommere.

Etter at dom er avsagt sendes saken først tilbake til påtalemyndigheten, som sender saken videre til kriminalomsorgen eller konfliktrådet for fullbyrding av dom.

Dommen får betydning for hva som registreres om domfelte i strafferegisteret. Mange utdannelse og yrker er utelukket for personer som ikke har et rent strafferegister. Dommen kan i tillegg få betydning for retten til opphold i Norge, og retten til fremtidig statsborgerskap hvis lovbyteren ikke var norsk statsborger. Dommen kan også innebære at vilkår for å sette i verk tiltak etter barnevernsloven er oppfylt.

4. Alle nyansatte norske dommere får i tillegg en innføring i sakstypen på det nasjonale introduksjonskurset for nye dommere der undertegnede er foreleser.

5. Høringssvar 2 fra Oslo tingrett til Høring: Forslag til endringer i konfliktrådsloven, straffeloven mv. – strafferettslige reaksjoner og tvangsmidler for ungdom

4. Aktørene i en straffesak mot mindreårige

4.1. *Politi og påtalemyndighet*

De fleste politidistrikt i Norge har spesialiserte ungdomsteam som etterforsker saker der mistenkte er mindreårig. Alle politidistrikt har egne forum⁶ bestående av representanter fra barnevernet og kriminalomsorgen og politi-ansatte. Der diskuteres det blant annet om det skal tas ut tiltale mot en mistenkt ungdom, eller om det er tilstrekkelig at påtalemyndigheten avgjør saken, samt hvilken straffereaksjon som saken og ungdommen er egnet for. Dette forumet er ikke lovfestet.

De alvorligste sakene etterforskes av spesialavsnitt i politiet (for eksempel sedelighet/organisert kriminalitet). Her er det sjelden etterforskere eller jurister som er spesialisert på ungdommer. I U18-saker tas tiltale i all hovedsak ut av en politijurist.⁷ I de alvorligste sakene er det en statsadvokat eller Riksadvokaten som beslutter om tiltale skal tas ut.⁸ Tiltale mot mindreårige skal tas ut innen 6 uker etter at ungdommen ble mistenkt, men fristen gjelder ikke hvis etterforskningen eller andre særlige grunner gjør det nødvendig å bruke lengre tid, noe som svært ofte er tilfelle.⁹ Saken blir som oftest aktorert av en spesialisert ungdomsjurist (88 prosent av sakene i 2021). De alvorligste sakene aktoreres av en statsadvokat.

Undersøkelsen viste at spesialiserte aktorer og erfarne forsvarere bidro til at sakene ble bedre behandlet enn om aktor ikke var spesialisert, og at en spesialisert aktor veide opp for at dommeren ikke hadde særlig erfaring med U18-saker. I saker som ikke ble aktorert av en spesialist, manglet aktor noen ganger kompetanse om de særlige straffereaksjonene som gjelder for ungdom. Hvis dommeren heller ikke hadde særlig erfaring med U18-saker fikk det betydning for dommen. Statsadvokatene bør derfor vurdere spesialisering for de få sakene som aktoreres av dem, evt. at statsadvokaten lar seg bistå av en politiadvokat med spesialkompetanse. Det samme gjelder for politiadvokatene på spesialavsnitt. En forutsetning må være at spesialiseringen ikke medfører lengre saksbehandlingstid.

4.2. *Advokat*

Det frie forsvarervalget står sterkt i Norge, og det stilles ikke krav om spesialiserte forsvarere eller bistandsadvokater i U18-saker. I Oslo har noen advokater spesielt mange unge klienter, og disse advokatene har derfor opparbeidet seg kunnskap om sakstypen.

Det er siktedes verge som velger forsvarer, jf. straffeprosessloven § 94 annet ledd, i motsetning til mindreårige fornærmede over 15 år som

6. Konfliktrådets koordineringsgruppe («KOG»)

7. Straffeprosessloven § 67

8. Straffeprosessloven kap. 7

9. Straffeprosessloven § 249 2. ledd

selv kan velge bistandsadvokat.¹⁰ Har ikke vergen ønske om en bestemt forsvarer oppnevnes en av de faste forsvarerne. Oslo tingrett ønsker at det gis mulighet for å etablere en egen gruppe faste forsvarer med særlig kompetanse på U18- saker.¹¹

Slik straffeprosessloven er utformet har ikke mistenkte ubetinget rett til forsvarer ved politiavhør. I utgangspunktet får ungdommen først rett på offentlig oppnevnt forsvarer til hovedforhandlingen, jf. straffeprosessloven § 96, med noen unntak.¹² Hvis ungdom blir sittende pågrepet hos politiet i mer enn 12 timer skal det oppnevnes forsvarer.¹³ Skal ungdommen fremstilles for varetekt har han også rett på forsvarer.¹⁴

Etter straffeprosessloven § 100 2. ledd kan forsvarer oppnevnes av retten under etterforskningen når «*særlige grunner taler for det*». Barnekonvensjonen gir større rett til forsvarerbistand for mindreårige enn utgangspunktet i straffeprosessloven tilsier. Tingrettens undersøkelse viste at bistand fra en erfaren forsvarer så tidlig som mulig i saken bidro til økt rettsikkerhet for ungdommene, til at sakene ble bedre behandlet i retten og fikk en riktigere avgjørelse. Oslo tingrett har derfor endret sin praksis slik at mindreårige mistenkte får oppnevnt forsvarer til første avhør hos politiet hvis det blir bedt om det, med hjemmel i straffeprosessloven § 100 2. ledd som tolkes i overensstemmelse med barnekonvensjonen.

I U18-saker er de fleste fornærmede også mindreårige. Oslo tingrett har endret praksis for oppnevning av bistandsadvokat til mindreårige fornærmede, når også lovbryteren er mindreårig.¹⁵ Det oppnevnes nå bistandsadvokat oftere enn før praksisendringen.

4.3. Rettspsykiatrisk sakkyndige

Mindreårige lovbrytere har relativt ofte kognitive og psykiske utfordringer som gjør det nødvendig med en rettspsykiatrisk undersøkelse i forkant av hovedforhandlingen.¹⁶ Det var oppnevnt rettspsykiatrisk sakkyndig i 7 av de 77 sakene i 2021. Dagens sakkyndige er som regel ikke spesialiserte på ungdom. Undersøkelsen viste at det er behov for spesialisering av sakkyndige, og at mangel på spesialiserte sakkyndige kan utgjøre et rettsikkerhetsproblem. Undersøkelsen viste også at det burde vært oppnevnt flere sakkyndige enn det som var tilfelle i 2021.

10. Straffeprosessloven § 93 g annet ledd

11. Jf. Høringssvar 2 fra Oslo tingrett

12. Straffeprosessloven § 99

13. Straffeprosessloven § 98

14. Straffeprosessloven § 98

15. Straffeprosessloven § 107 a tredje ledd

16. Straffeprosessloven § 165, Oslo Economics 2022: Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff. SaLTo Risiko og livssammenheng for unge kriminelle i Oslo 2022 og 2023 mv.

4.4. *Dommere*

Når en straffesak kommer inn til retten blir den berammet på en dommer som har ledig tid når de øvrige aktører kan møte. Det skjer ingen særlig vurdering av dommeren, noe som er et utslag av tilfeldighetsprinsippet. Prinsippet er ikke lovfestet, og formelt sett er det domstollederen som fordeler sakene.¹⁷ Prinsippet kan fravikes ved saklige, objektive grunner. Alle dommere vil kunne få tildelt U18-saker.¹⁸ I Oslo tingrett var det i 2021 ansatt ca. 100 dommere og det var dette året 77 U18-saker. Noen dommere hadde flere U18-saker, andre ingen saker. Tilfeldighetsprinsippet innebærer at det kan gå flere år mellom hver gang en dommer har en U18-sak.

5. Straffereaksjoner

Når ungdommer domfelles, skal de individualpreventive hensyn komme i forgrunnen ved straffutmålingen.¹⁹ Dette gjelder ikke for domfelte over 18 år.²⁰

Lovgiver har lagt opp til at ubetinget fengselsstraff bare skal idømmes unntaksvis, når det er særlig påkrevet, som en siste mulig utvei og for så kort tid som mulig.²¹ Straffereaksjoner i frihet bør i stedet brukes. Disse er Ungdomsstraff²² og Betinget fengsel på vilkår om ungdomsoppfølging²³ som bare kan idømmes lovbrutere som var mindreårige på gjerningstidspunktet. Samfunnsstraff kan idømmes både mindreårige og siktede over 18 år, men kan benyttes ved flere lovbrudd der ungdommer er siktet enn der voksne er siktet.²⁴ Betinget fengsel,²⁵ bot²⁶ og straffutmålingsfrfall²⁷ kan også brukes.

Norge har to avdelinger i fengsel (ungdomsenheter) forbeholdt lovbrutere som fortsatt er mindreårige ved varetekt/soning, samt to avdelinger i fengsler for lovbrutere som er mellom 18 og 21 år under oppholdet. Mindreårige lovbrutere som idømmes ubetinget fengsel og mindreårige som varetektsfengsles, blir i utgangspunktet plassert her. Det er mangel på fengselsplasser for personer mellom 15-21 år i Norge.

17. Domstoloven § 19

18. Unntak i straffeprosessloven § 276 4.ledd

19. Rt. 2010 s.1313. jf. HR-2016-1364-A og HR 2017-579- A

20. HR-2013-1085-A

21. straffeloven § 33, jf. Barnekonvensjonen artikkel 37 bokstav b. Hvis det foreligger helt ekstraordinære omstendigheter kan også forvaring idømmes mindreårige lovbrutere, jf. straffeloven § 40.

22. Kapittel 8 a i straffeloven

23. Straffeloven § 34, jf. § 37 j)

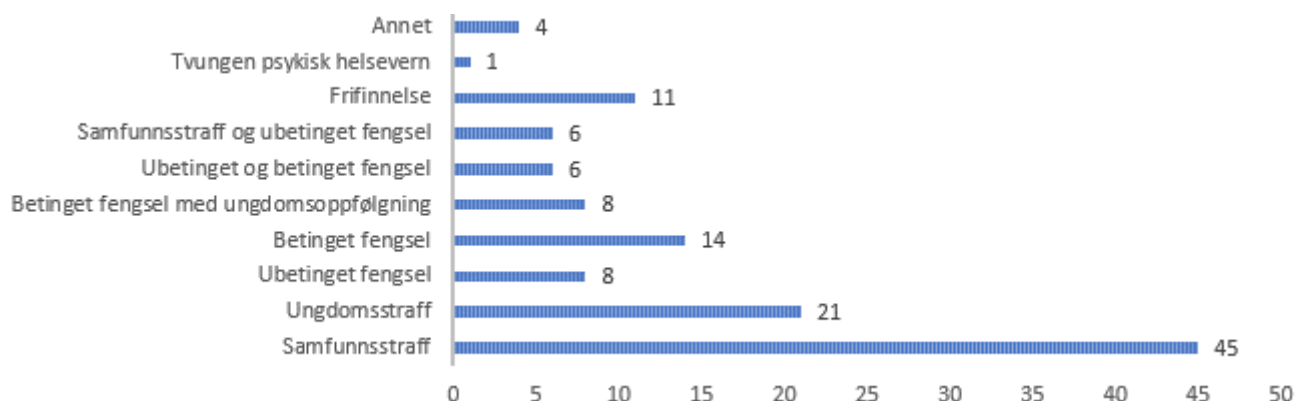
24. Kapittel 8 i straffeloven

25. Straffeloven § 34

26. Straffeloven kapittel 9

27. Straffeloven § 61

I 2021 ble de domfelte i Oslo tingrett idømt disse straffene:

Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging ble innført i 2014. Dette er reaksjonsformer med likt innhold. Det bærende elementet i reaksjonsformene er «Restorative justice», som på norsk kalles «gjenopprettende prosess»,²⁸ men kan også være et element i samfunnsstraff for ungdom.²⁹

Ungdomsoppfølging kan både besluttes av påtalemyndigheten og domstolene, mens det bare er domstolen som kan idømme ungdomsstraff og samfunnsstraff.

Konfliktrådet har ansvaret for gjennomføring av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. De andre straffereaksjonene, som utgjør det store flertallet av straffene ungdommer dømmes til, er det Kriminalomsorgen som har ansvaret for.

Det brukes store ressurser på å drifte to parallelle straffegjennomførings-systemer for ungdommer i Norge, som innholdsmessig har mange likhetstrekk.³⁰ Samtidig er det mangel på ressurser til å fylle straffene med et innhold som kan virke tilstrekkelig til at ungdommene slutter med kriminalitet, og på ansatte i kriminalomsorgen. Straffene iverksettes ofte for sent slik at mange ungdommer begår ny kriminalitet mens de gjennomfører straff i frihet eller venter på at straffen skal iverksettes.

Hvis ungdommen bryter vilkårene i straffen fører det sjeldent til at straffen gjøres om til ubetinget fengsel, fordi nesten ingen saker fremmes for retten. Av de svært få sakene (20 stk. totalt) som gjaldt brudd på vilkår i straffereaksjoner i frihet som er avsagt i Oslo tingrett i de siste 4,5 årene (2018 – juni 2023) var alle domfelte blitt voksne da ny dom ble avsagt. 50 prosent var blitt voksne da den første dommen ble avsagt.

28. Fornes 2021: Straff av barn

29. Straffereaksjonene beskrives nærmere i Morten Holmboes artikkel i Tidsskrift for rettsvitenskap 4/2014 og Fornes: Konfliktråd eller kriminalomsorg, Festskrift til Ernst Nordtveit, 2023

30. Fornes: Konfliktråd eller kriminalomsorg, Festskrift til Ernst Nordtveit, 2023

Domfeltes oppfølgingsbehov skal være styrende for innholdet og lengden i ungdomsstraffen/ungdomsoppfølging, ikke bare det straffbare forholdet. Man risikerer dermed en uforholdsmessig streng straff hvis tiltalte har et stort oppfølgingsbehov, selv om det straffbare forholdet ikke ville gitt spesiell lang straff i utgangspunktet. Fra forskerhold har det blitt påpekt flere rettsikkerhetsutfordringer ved ungdomsstraff.³¹

Hvis domfelte ikke har oppfølgingsbehov/vilje kan på den andre siden reaksjonen bli uten reelt innhold. Mulig innhold i straffen er ikke avklart før straff idømmes, men skal fastlegges i etterkant, i motsetning til samfunnsstraff der det idømmes et bestemt antall timer som skal gjennomføres.

Det er Konfliktrådet som er ansvarlig for utformingen av ungdomsstraff/ungdomsoppfølging. Deler av innholdet i disse reaksjonene tilbys likevel av kriminalomsorgen.³² Det er opp til den enkelte kommune/helseforetak å bidra med andre tiltak i straffen. Samtidig har ikke domfelte forrang på offentlige helsetilbud, og får ofte ikke tilfredsstillende hjelpetiltak inn i straffen.

Frem til i år har «riset bak speilet» ved brudd på vilkårene i ungdomsstraffen vært at straffen skulle gjøres om til ubetinget fengsel. Det ble endret ved Høyesteretts dom, HR-2023-846-A hvor retten kom til at det var adgang til å gjøre den subsidiære fengselsstraffen helt eller delvis betinget. Kun 75 dager av en subsidiær straff på ett år, ti måneder og femten dager ble endret til ubetinget fengsel.

I Oslo bor flertallet av de tyngste ungdomskriminelle. Her sank antallet idømte ungdomsstraffer betraktelig fra 2021 til 2022. I 2022 var bare 7 nye ungdommer idømt ungdomsstraff i Oslo, mot 21 året før. Pr. 16.08.23 er det bare 2 nye ungdommer som har fått rettskraftige ungdomsstraffer i 2023. Når aktørene i ungdomssaker over tid erfarer at straffarten har så mange svakheter som nevnt, så velges samfunnsstraff i stedet. Det er også mange ungdommer som ikke samtykker til ungdomsstraff, og da kan ikke straffe-reaksjonen idømmes. Lovgiver har foreslått å fjerne kravet til samtykke fra ungdommen.³³

Det bør vurderes om ikke ungdommene hadde vært bedre tjent med at ressursene for straffereaksjoner i frihet blir samlet hos Kriminalomsorgen, slik at ressursene i første rekke kommer ungdommene til gode, fremfor at ressurser brukes på organisering av to systemer.

Begrunnelsen bak «restorative justice» treffer ikke den tyngste gruppen ungdomskriminelle som straffarten er ment for. Mange av dem vil ikke delta i en gjenopprettende prosess med offeret, eller er ikke egnet til det. Ofrene for kriminaliteten vil dessuten sjelden stille opp i en gjenopprettende

31. Holmboe, Tidsskrift for strafferett 2014 nr. 14, Holmboe, Konfliktrådsloven, Kommentartutgave 2016, Fornes 2021. Iversen, Lov og Rett 2013 nr 52, Iversen, Tidsskrift for strafferett 2013 nr 13, Scherger, Kritisk Juss 2015 s. 87-104

32. Fornes: Konfliktråd eller kriminalomsorg, Festskrift til Ernst Nordtveit, 2023

33. Prop. 139 L (2022-2023)

prosess. Ungdommens kriminelle løpebane har også ofte kommet så langt når straffen skal gjennomføres at tiltakene kommer for sent til å bidra til reell endring. De domfelte har da ofte så store utfordringer at det er andre tiltak som det i stedet bør satses på. Man står ofte igjen med at innholdet i straffen i høyden blir et hjelpetilbud ungdommen uansett har krav på etter annen lovgivning. Etter Høyesteretts dom av juni i år er også konsekvensene av å bryte vilkår i straffen like ved ungdomsstraff og samfunnsstraff. Samlet sett smuldrer begrunnelsen for ungdomsstraff bort.

Det kan også være betenkelig å sammenblande hjelp og straff på en slik måte. Ungdommer bør ikke være henvist til at kriminalitet skal være et inngangsvilkår for å få nødvendig hjelp, men bør få oppfølging med én gang de trenger det.

Samlet sett fungerer dagens straffesystem for ungdommer dårlig. Antallet ungdomskriminelle har økt det siste året. Derfor har Oslo tingrett foreslått et prøveprosjekt med en «hurtigdomstol» for ungdom, der det er domstolen som skal bestemme innholdet i straffen, ungdommen skal følges tett opp i en rettsikker prosess, og brudd på vilkår i straffen skal få umiddelbar følbare konsekvens.

6. Hvem var de tiltalte?

I 2021 ble det i Oslo tingrett avsagt dom mot 118 gutter og 6 jenter. 86 % av sakene kom fra belastede områder av Oslo, der ungdommene ofte kommer fra barnerike familier hvor foreldrene ikke er i arbeid. Både foreldre og barn kan ha store psykiske utfordringer, og far er fraværende i barnas oppvekst. Nesten alle har minoritetsbakgrunn. De mest aktive kriminelle ungdommene har selv vært fornærmet i en straffesak tidligere.³⁴ Ungdommene er kjent av politiet og barnevernet før de blir 15 år. Et flertall er tidligere straffet. Mange har rusproblemer, men vil ikke fortelle om det i retten fordi det er skambelagt, i motsetning til voksne lovbrøtere.³⁵

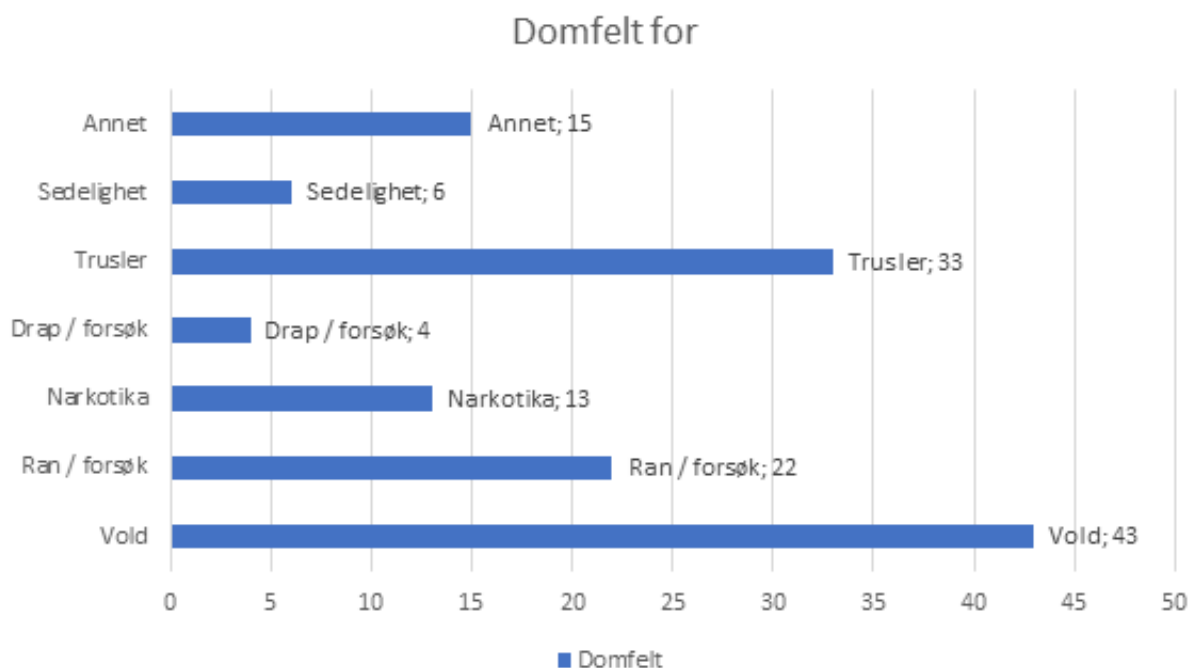
34. Se blant annet «Risiko og livssammenheng for unge kriminelle i Oslo», saLTo-rapport 2022 og Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff 2022; NOU 2017: 12 «Svikt og svik.». Se og «Tidsbruk i straffesakskjeden»

35. Se og «Stemmer kartet med terrenget – Underveisrapport og «Mellom hjelp og straff» NF rapport 2019».

7. Ulike typer lovbrudd – Nærmere om hva sakene gjaldt

Typen lovbrudd ungdom dømmes for, varierer mindre enn for voksne domfelte.

Flertallet av sakene gjelder vold, begått av flere ungdommer i fellesskap og kniv/machete brukes ofte. Sedelighets sakene spriker mer enn voldssakene innholdsmessig, og skiller seg mindre fra saker med voksne gjerningsmenn.

8. Dommene

Kvaliteten i dommene er jevnt over gode, og har blitt bedre siden 2019. Økt fokus på sakstypen i tingretten har gitt resultater.

Dommerne har blitt bedre på å vurdere hvilken straffereaksjon ungdommen er egnet for og det fremgår at terskelen for å idømme ubetinget fengsel er svært høy, og bare skal idømmes for et kortest mulig tidsrom.³⁶

Dommerne er også kjent med at ungdommer skal idømmes kortere straffer enn voksne, samt at aldersfradraget i straffen skal være størst for de yngste.³⁷

Undersøkelsen viste at lovgivers føringer for valg av straffereaksjon ikke alltid følges. Gjennomgangen av dommene etterlater et inntrykk av at mange dommere har for liten kunnskap om de særlige straffereaksjonene ungdom kan idømmes.

36. Jf. Straffeloven § 33, jf. HR- 2016-1364-A

37. HR-2022-980-A avsnitt 25

På den annen side forsøker flere dommere å tilpasse reaksjonsformene til ungdommens behov langt utover det som lovgiver har lagt opp til. For eksempel er i flere dommer fra 2019 til 2023 idømt en kombinasjon av ubetinget fengsel og ungdomsoppfølging, i strid med intensjonen til lovgiver. Retten har valgt en slik reaksjon for at ungdommen skal få tett oppfølging etter løslatelse i form av betinget fengsel med ungdomsoppfølging, i stedet for en deldom der det i den betingede delen av straffen ikke er noen oppfølging.

Dette «hullet» i lovverket har Justisdepartementet nå foreslått å tette. Det er foreslått at ungdomsstraff kun skal kunne kombineres med inntil 6 måneders ubetinget fengselsstraff.³⁸ Konsekvensen kan bli at færre ungdommer vil få en individuelt tilpasset dom fordi den straffbare handlingen er for alvorlig til at det av allmennpreventive hensyn er tilstrekkelig med en kort ubetinget fengselsstraff som kan kombineres med samfunnsstraff eller ungdomsstraff.³⁹ Retten står da kun igjen med alternativet deldom på ubetinget og betinget fengsel, der den betingede delen blir uten oppfølging.

Hvis lovgiver derimot lar vær å sette en grense på hvor lang ubetinget fengselsstraff som kan kombineres med ungdomsstraff eller samfunnsstraff, så vil retten kunne idømme en kombinasjon av ubetinget fengselsstraff med samfunnsstraff eller ungdomsstraff i stedet for betinget fengsel. Fengselsstraffens lengde kan begrenses fordi straffen i frihet vil være tyngende for tiltalte. I avgjørelsen inntatt i HR-2022-980-A ble straffen for seksuallovbrudd satt til fengsel i 3 år og 3 måneder der 1 år ble gjort betinget. Retten kunne i en tilsvarende sak kortet ned på fengselsstraffen og erstattet den betingede delen med samfunnsstraff eller ungdomsstraff. Av individualpreventive hensyn ville slik oppfølging vært til domfeltes beste. Slik lovgivers forslag er i dag, kan konsekvensen bli mer bruk av ubetinget fengsel.

Det bør være opp til retten å skreddersy en straff tilpasset hver enkelt ungdom, og det vil også være i overensstemmelse med straffeloven § 33. Virker en slik dom individualpreventivt, er det også i samfunnets interesse.

9. Tidsbruken i sakene

Undersøkelsen viser at det i gjennomsnitt tok 286 dager fra det siste straffbare forholdet var begått til det forelå dom. I sakene om brudd på vilkår for samfunnsstraff og ungdomsstraff var gjennomsnittstiden 853 dager fra det straffbare forholdet ble begått til ny dom var avsagt.

I utgangspunktet skal politiet påtaleavgjøre en sak innen 6 uker etter at en mindreårige får status som mistenkt i saken.⁴⁰ I en analyse av tidsbruk i

38. Prop. 139 L (2022-2023) punkt 13.1.4

39. En slik dom er HR-2016-1364-A.

40. Straffeprosessloven § 249 annet ledd

straffesakskjeden i 2019 var gjennomsnittlig saksbehandlingstid på landsbasis 106 dager.⁴¹

I ungdomssaker skal hovedforhandling berammes senest 6 uker (42 dager) etter at saken kom inn til retten hvis ikke særlige forhold er til hinder for det.⁴² Undersøkelsen viste at det i gjennomsnitt tok 50 dager i Oslo, og 58 prosent av sakene ble berammet innen 6 uker.

Årsaken til at det tar lengre tid enn 6 uker å få sakene opp for retten skyldtes at aktor, forsvarer, bistandsadvokat og/eller rettspsykiatrisk sakkyndige ofte ikke kan møte (samtidig) innen 6 uker.

Saksbehandlingstiden i både straffesaker og sivile saker er i gjennomsnitt kortere i Oslo tingrett enn i andre mindre domstoler. Fordi Oslo tingrett har så mange dommere å beramme sakene på, og fordi U18-sakene blir prioritert foran alle andre saker, skyldes aldri fristoverskridelsene domstolens kapasitet. Dette kan være annerledes i mindre domstoler, særlig i små domstoler. På landsbasis var det bare 37, 9 prosent av sakene som ble berammet innen fristen i 2019.⁴³ Flere mindre domstoler i Norge er etter 2019 slått sammen. Det har gitt bedre ressursutnyttelse og raskere saksbehandling. Tilbakeføring til flere små domstoler, slik Regjeringen har tilkjennegett i sin tiltredelseserklæring i Hurdalsplattformen, vil høyst sannsynlig gi lengre saksbehandlingstid. Barneombudet har blant annet av den grunn vært kritisk til reversering av domstolsreformen.

Undersøkelsen viste at mange ungdommer fikk strafferabatt på grunn av lang saksbehandlingstid. I flere avgjørelser kom det frem at tiltalte hadde begått nye straffbare forhold mens han ventet på å komme i gang med soning av straff av forrige dom.

10. Bør det være spesialiserte dommere som behandler straffesaker med mindreårige?

Barnekonvensjonen artikkel 40.3 fastsetter at konvensjonspartene skal søke å fremme innføringen av lover, prosedyrer, opprettelse av myndigheter og institusjoner som er særlig tilpasset barn som beskyldes for, anklages for eller er funnet å ha begått et straffbart forhold. Barnekomiteen har i General Comment no. 24 anbefalt spesialiserte domstoler/dommere i U18-saker. Spørsmålet er om en spesialisering vil være til ungdommens beste i Norge?

Den viktigste begrunnelsen for spesialisering er at dommeren bør ha god kunnskap om ungdommer og til problemstillinger som ofte går igjen i sakene.

41. «Tidsbruk i straffesakskjeden»

42. Straffeprosessloven § 275 2.ledd

43. «Tidsbruk i straffesakskjeden»

Det vil gjøre det lettere å tilrettelegge gjennomføringen av hovedforhandlingen, slik at ungdommen blir bedre i stand til fullt ut å delta i saken sin.

Dommeren bør også ha kunnskap om barns kognitive utvikling. Det er relevant i vurderingen av subjektiv skyld. Hva forsto ungdommen i gjerningsøyeblikket? Innså han for eksempel muligheten for at et offer kunne avgå ved døden som følge av den straffbare handling eller ikke? Alder kan også ha betydning for aktsomhetsvurderinger. – Kan man forvente den samme grad av aktsomhet hos en ungdom som hos en voksen, eller vil vurderingen være annerledes? Dette var tema i avgjørelsen inntatt i LB-2022-2075 der retten tok stilling til om vilkårene for straffrihet på grunn av uvitenhet om fornærmedes alder var oppfylt i en seksuallovbruddsak. Tiltalte var mindreårig.

Bakgrunnskunnskap hos dommeren kan også få betydning i saker der tilregnelighet er tema. Som nevnt over er psykiske utfordringer/svak kognitiv funksjon hos tiltalte et særtrekk ved flere av sakene. Det er mangel på rettspsykiatriske sakkyndige med ungdomskompetanse i Norge. I Norge er ikke dommeren bundet av konklusjonen til de rettspsykiatriske sakkyndige om tiltaltes tilregnelighet. Dommeren bør ha tilstrekkelig kunnskap om ungdommer til å kunne foreta en kritisk vurdering av rettspsykiatriske vurderinger som legges frem om tiltaltes skylddevne.

Dommeren bør også ha inngående kjennskap til hvilke straffereaksjoner som kan benyttes i ungdomssaker. Som nevnt er lovverket uoversiktlig og vanskelig tilgjengelig,⁴⁴ noe som krever spesialkunnskap hos aktørene.

Straffesaker med mindreårige skiller seg såpass mye fra en ordinær straffesak at dommeren etter min mening derfor bør være spesialisert.

Oslo tingrett har satt i gang en prøveordning med spesialiserte dommere som behandler fengslingssaker med ungdommer så sant det er mulig. Dommerne får jevnlig faglig oppfølging, slik spesialiserte dommere på andre fagfelt i tingretten får. Hovedforhandlinger er ikke spesialisert.

Generalistmodellen står sterkt i Norge. I tillegg er tidsbruken i sakene et viktig argument mot spesialisering. Siden tidsbruken allerede er for lang i disse sakene vil det være avgjørende at spesialisering ikke forsinker saksbehandlingen ytterligere. Det er imidlertid ikke noe i veien for at hovedforhandlinger i U18-saker kan berammes på de spesialiserte dommerne i Oslo som har dette som en del av sin ordinære portefølje, så sant det er praktisk mulig uten forsinkelse av saken. Slik moderat spesialisering vil være i tråd med barnekonvensjonen, samt sammen med andre former for moderat spesialisering av dommere være et bidrag til å sørge for å opprettholde dagens domstolsystem i Norge, der man ikke har særdomstoler i saker med barn og unge.

I forslaget til «hurtigdomstol» for ungdommer legges det opp til at dommeren som skal følge opp gjennomføringen av dommen skal være

44. Utfordringene med uklart og mangelfullt lovverk er beskrevet i Oslo tingretts høringsuttalelse 2

moderat spesialisert.⁴⁵ Det vil ved en eventuell innføring av en slik «hurtigdomstol» bli vurdert om hovedforhandlinger skal berammes på dommere som har dette som en moderat spesialisering, så sant det er mulig uten å forsinke saken.

Skal spesialiserte dommere være et absolutt krav i U18-sakene, vil det måtte være forbeholdt et fåtall spesialiserte dommere for at de skal få tilstrekkelig antall saker hver til å kunne opparbeide seg kunnskap bare basert på erfaringen fra retten. Det gir dårligere fleksibilitet med hensyn til når sakene kan berammes. Det er ikke til ungdommenes beste.

Som vist over er det hovedutfordringene i ungdomssaker først og fremst knyttet til tidsbruk, manglende ressurser og straffereaksjoner som ikke fungerer, samt uoversiktlig og ufullstendig lovverk. Dette løses ikke av å spesialisere dommerne.

Oslo tingrett er i en særstilling på grunn av domstolens størrelse. Som nevnt over utgjør U18-sakene en liten del av domstolens totale saksporfølje. Regner man også med antall sivile saker, blir andelen betydelig lavere. Også i Oslo tingrett er det vanskelig å få til spesialisering uten forsinkelse av saken. For mindre domstoler vil det være desto vanskeligere. Utskifting av dommerkorpset i mindre domstoler er dessuten større enn i store domstoler.⁴⁶ Skal dommerne spesialiseres vil små domstoler være svært sårbare for personutskiftninger. Det er dessuten få U18-saker i distrikts-Norge, sammenliknet med de store byene.

Små domstoler tilsier at sakstypen ikke bør spesialiseres gjennom lovgivning fordi dommeren uansett ikke vil få tilstrekkelig med saker til å oppnå tilstrekkelig erfaring. En mulighet er å endre straffeprosessloven § 10, slik at påtalemyndigheten kan velge å irettføre saken i en større domstol med et godt barnefaglig miljø. Parter i sivile saker kan i dag avtale verneting, bortsett fra i barnesaker og i barnevernssaker. En løsning for å sikre brede fagmiljøer i saker som angår barn i noen større domstoler, er at det også i disse sakene åpnes for at partene kan avtale verneting ved domstoler som har store fagmiljøer.⁴⁷

Uklart og mangelfullt lovverk og tidsbruk er også en utfordring i lagmannsrettene. På den annen side er det relativt få saker som går videre til lagmannsrettene fra tingrettene. I perioden fra 1.1.23 til 1.8.23 har Oslo tingrett avsagt dom i 30 U18-saker, hvorav 5 er henvist til ankeforhandling i lagmannsretten. Antallet ankesaker er representativt også for tidligere år. Det bør derfor være mulig å få til spesialisering i de fleste saker selv om det er en utfordring at det er to fagdommere i hver sak.⁴⁸ En løsning kan være at én av fagdommerne er spesialisert hvis ikke det går ut over saksbehandlingstiden.

45. Forslag til oppfølging av brudd på vilkår i straffer for ungdom er skissert i Oslo tingretts høringsuttalelse til Justisdep (2022).

46. På grunn av dommerfullmektigordningen. En dommerfullmektig kan maksimalt arbeide 3 år i en liten domstol, jf. domstoloven § 55 g.

47. Endre tvisteloven §§ 4-6, 36-2 (2) og barneloven § 57

48. Straffeprosessloven § 332

Undersøkelsen har vist at økt fokus på sakene, standardiserte rutiner, maler og opplæring har økt kvaliteten av domstolsbehandlingen uten at det har gått på bekostning av tidsbruken i sakene i Oslo som har et stort barnefaglig miljø. Uavhengig av om dommerne spesialiseres, er det uansett et avgjørende tiltak for å øke kvaliteten i sakene at det satses på veiledere, lett tilgjengelige maler og kontinuerlig opplæring og fokus på sakene.

Kontaktoplysninger

Åsa Bech: asa.bech@domstol.no

Litteratur:

- Andrews og Eide 2016: Andrews, Therese; Eide, Ann Kristin *Stemmer kartet med terrenget – Underveisrapport fra en følgeevaluering av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging* NF-rapport 7 (Bodø 2016)
- Andrews og Eide 2019: Andrews, Therese; Eide, Ann Kristin, *Mellom hjelp og straff – fungerer nye straffereaksjoner for ungdommer etter intensjonen?* NF-rapport 2 (Bodø 2019)
- Bech 2022: Bech, Åsa, *Analyse av U18-saker avsagt i Oslo tingrett i 2021* (Oslo 2022)
- Bhuller og Røgeberg 2022: Bhuller, Manudeep; Røgeberg Ole, Oslo Economics 2022 *Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff*, utarbeidet på oppdrag av Justis og beredskapsdepartementet (Oslo 2022). <https://www.regjeringen.no/contentassets/e8f0236bb0784a83911537df3d1fb9f2/rapport-ungdomskriminalitet.pdf>
- Forandringsfabrikken 2021: Forandringsfabrikken *Ikke slem det handler om noe* (Oslo 2021) <https://forandringsfabrikken.no/rapport-ikke-slem-det-handler-om-noe/>
- Fornes 2009: Fornes, Ingun «Barn som begår lovbrudd. Norsk rett og forslag i NOU 2008: 15 Barn og straff», *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 2009, nr 96 (3) s. 225-236
- Fornes 2014: Fornes, Ingun, «Gjennomføring av rettsmøter i straffesaker mot barn, *Tidsskrift for strafferett*, 2014, nr. 14 (4) s. 378-396
- Fornes 2021: Fornes, Ingun «Straff av barn», Gyldendal (Oslo 2021)
- Holmboe 2014: Holmboe, Morten, «Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging: En oversikt og noen kritiske merknader, *Tidsskrift for strafferett* 2014, nr. 14 s. 397- 414
- Holmboe 2016: Holmboe, Morten, *Konfliktrådsloven. Kommentirutgave*, Universitetsforlaget (Oslo 2016)
- Holmboe 2016: Holmboe, Morten *Fengsel eller frihet* Gyldendal (Oslo 2016)
- Oslo statsadvokatembeter 2022: *Saksgjennomgang barn som begår gjentatte lovbrudd*, inntatt i høringsvar til Justis og Beredskapsdepartementet Høring: *Forslag til endringer i konfliktrådsloven, straffeloven mv. – strafferettslige reaksjoner og tvangsmidler for ungdom* (2022)
- Politidirektoratet: Politidirektoratet, *Tendenser i kriminaliteten, utfordringer i Norge 2014* Politidirektoratet (Oslo 2014)
- Politidirektoratet: Politidirektoratet, *Kriminalitet blant barn og unge i Norge 2012-2016*, Politidirektoratet (Oslo 2016)
- SalTo 2013: SaLTo, *Barne og ungdomskriminaliteten i Oslo. Rapport basert på data for 2012*, SALTO, (Oslo 2013)
- SalTo 2022: SaLTo *Risiko og livssammenheng for unge kriminelle i Oslo* (Oslo 2022) <https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter/oslo/rapporter/risiko-og-livssammenheng-for-unge-kriminelle-i-oslo.pdf>.
- Sekretariatet for konfliktrådene 2020: *Tidsbruk i straffesakskjeden, En analyse fra lovbrudd begås til oppstart av ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging*, oppdrag i tildelingsbrev 15.10.20 Riksadvokaten, Politidirektoratet, Kriminalomsorgsdirektoratet,

Domstolsadministrasjonen og Sekretariatet for konfliktrådene <https://konfliktraadet.no/wp-content/uploads/2021/04/Tidsbruk-i-straffesakskjeden-oppdrag-2-tildelingsbrev-2020.pdf>

Sekretariatet for konfliktrådene 2022: Tidsbruk i straffesakskjeden, *Fellesrapport om oppfølging av anbefalingene i Tidsbruksrapporten levert i 2020* (Oslo 2022)

Norske forarbeider og utredninger

Ot.prp. nr. 90: Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) *om lov og straff (straffeloven)* (2003-2004)

Innst. O nr. 72: Innst. O nr. 72 (2004- 2005) *Innstilling fra justiskomiteen om lov (2004- 2005): om straff (straffeloven)*

NOU 2008: 15: NOU 2008: 15 *Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll*

NOU 2016: 24: NOU 2016: 24 *Ny straffeprosesslov*

NOU 2017:8: NOU 2017:8 *Særdomstoler på nye områder? Vurdering av nye domstolsordninger for foreldretvister, barnevernsaker og utlendingssaker*

NOU 2017: 12: NOU 2017: 12 *Svikt og svik. Gjennomgang av saker hvor barn har vært utsatt for vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt* <https://www.regjeringen.no/contentassets/a44ef6e251cd443396588483e97402ab/no/pdfs/nou201720170012000dddpdfs.pdf>.

Prop. 135 L (2010-2011): Prop. 135 L (2010-2011) *Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven mfl. (barn og straff)*

Innst. 83 L (2011-2012): Innst. 83 L (2011-2012) *Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven mfl. (barn og straff)*

Prop. 154 L (2016-2017): Prop. 154 L (2016-2017) *Lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven)*

Prop. 139 L (2022-2023): Prop. 139 L (2022-2023) *Endringer i konfliktrådsloven, straffeloven og straffeprosessloven mv. (strafferettslige reaksjoner for ungdom og varetekt med elektronisk kontroll)*

NOU 2019: 17: NOU 2019: 17 *Domstolsstruktur*

NOU 2020: 11: NOU 2020: 11 *Den tredje statsmakt – domstolene i endring*

Prop 146 L (2020-2021): Prop 146 L (2020-2021) *Endringer i straffeprosessloven mv. (aktiv saksstyring mv)*

Høring: Justis og Beredskapsdepartementet 2020: Justis og Beredskapsdepartementet
Høring: *Forslag til endringer i konfliktrådsloven, straffeloven mv. – strafferettslige reaksjoner og tvangsmidler for ungdom* (2020) m. hørings svar

Høring: Justis og Beredskapsdepartementet 2022: Justis og Beredskapsdepartementet
Høring: *Forslag til endringer i konfliktrådsloven, straffeloven mv. – strafferettslige reaksjoner og tvangsmidler for ungdom* (2022) m. hørings svar

Norske lover

Lov 18. Juni 1965 nr. 4: om vegtrafikk(vegtrafikkloven)

Lov 22. Mai 1981 nr. 25: om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)

Lov 21. Mai 1999 nr. 30: om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettighetsloven)

Lov 18. Mai 2001 nr. 21: om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)

Lov 20. Mai 2005 nr. 28: om straff (straffeloven)

Lov 10. Juni 2005 nr. 51: om statsborgerskap (statsborgerskapsloven)

Lov 15. Mai 2008 nr. 35: om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven)

Lov 26. Mars 2010 nr. 9: om vergemål (vergemålsloven)

Lov 28. Mai 2010 nr. 16: om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten (politiregisterloven)

Lov 20. juni 2014 nr. 49: om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven)

Lov 18. juni 2021 nr. 97: om barnevern (barnevernsloven)

ESSAY

Internasjonal rett

FNs konvensjon om barnets Rettigheter (1989): Convention on the Rights of the Child
General comment No. 24 (2019): General comment No. 24 (2019) on children's rights in
the child justice system CRC/C/GC/24 (FNs barnekomité 2019)
Europa-Parlamentets og rådets direktiv (EU) 2016/800 av 11. Mai 2016: Om rettsikkerheds-
garantier for børn, der er mistænkte eller tiltalte i straffesager

Dommer

Rt. 2010 s.1313
HR – 2013-1085-A
HR – 2016-1364-A
HR – 2016-2554
HR – 2017-579-A
HR – 2022-980-A
LB – 2022-2075
LA – 2018-112662

Andre kilder

Hurdalsplattformen: Hurdalsplattformen, for en regjering utgått fra Arbeiderpartiet og
Senterpartiet 2021- 2025